

**Vergi Tarihinin Kökenleri: Sümer'den Eski Mısır'a, Yunan'dan Roma'ya
Antik Çağda Vergilendirme Kabiliyeti ve Etkinliđi**
Abdullah Burhan BAHÇE

Ankara: Gazi Kitabevi, 2017, 1. Baskı, 282 sayfa, ISBN: 978-605-344-501-2

Soner ÜNAL*

“Temsil yoksa vergi de yok (*No Taxation Without Representation*)” mottosu ile başlayan Amerikan Bağımsızlık Savaşı, temelinde vergi ile vatandaşlık arasında kurulan bir ilişkiye dayanmaktaydı. Amerika'daki on üç koloninin, Birleşik Krallık parlamentosunda temsil edilmedikleri gerekçesiyle vergi ödemeyeceklerini bildirmesi ile başlayan bu karşı çıkış, bağımsızlığa giden yolu da açmıştı. Nitekim ABD'nin kurucu liderleri, vergi ile temsil arasında doğrudan bir ilişki kurmuşlardı.

Vergilendirme, insanlık tarihi boyunca uygarlıkların yaşam şartlarını belirleyen kilit faktörlerden birisi olmuştur. Devlet harcamalarının finanse edilmesi anlamında verginin ortaya çıkışı ise uzun bir tarihsel süreç sonunda gerçekleşmiştir. Nitekim David F. Burg, vergilendirmenin yaklaşık 4500 yıldır hem Dođu'da hem de Batı'da insanlık tarihinin bir parçası olduğunu belirtmektedir (2004: viii). Bir uygarlık kurumu olarak verginin, finansal bir araç olmanın ötesinde tarihi, siyasi, hukuki ve sosyolojik boyutları da bulunmaktadır. Nitekim vergisel yükümlülüklerin yerine getirilmesi kişilerin devlete vatandaşlık bağı ile bağlanmasına yol açmıştır. Bu minvalde vergi ile vatandaşlık arasında yakın ve tarihi bir bağ bulunmaktadır. Bu nedenle vatandaşlık davranışı açısından da vergilendirme olgusunun incelenmesine ihtiyaç vardır.

Abdullah Burhan Bahçe'nin vergi tarihini incelediği “Vergi Tarihinin Kökenleri: Sümer'den Eski Mısır'a, Yunan'dan Roma'ya Antik Çağda Vergilendirme Kabiliyeti ve Etkinliđi” adlı kitabında da vergi ödeme ile vatandaşlık arasındaki ilişki ortaya konulmaktadır. Bahçe'ye göre toprak sahipliği ve politik hakların kazanılması vatandaşlık statüsü ile ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda kitap, vergilendirmenin tarihsel olarak medeniyetler açısından neden önemli olduğu ile bunun vatandaşlığa nasıl evrildiğini inceliyor.

Kitap, beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde vergilendirme kavramı ve ortaya çıkışı incelenirken, ikinci bölümde ilk medeniyetlerden birisi olarak kabul edilen Sümerler, üçüncü bölümde Eski Mısır, dördüncü bölümde Antik Yunan, beşinci bölümde ise Roma medeniyetinin vergisel anlamdaki yaklaşımları, mükelleflerine yükledikleri vergi türleri ve tahsilâta yönelik

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Programı, İstanbul/Türkiye. e-mail: sonunal@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-4033-4884

denetim mekanizmaları araştırılmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada veriler literatür taraması yöntemi ile toplanmıştır.

Bahçe, vergi ile devletlerin istikrarı arasındaki bağlantı üzerine temel bir hipotez ortaya atmaktadır. Yazara göre, vergi toplama kabiliyeti yüksek olan ve etkin bir vergi tahsilâtına sahip medeniyetler tarih sahnesindeki yerlerini uzun süre korurlarken, vergi tahsilât verimliliği düşük devletler ise diğer devletlerin etkisi ve baskısı altına girerek tarihten silinmiştir (s.: ix). Bu tanımlama, vergilendirme ile siyasi topluluk arasındaki kayda değer ilişkiyi ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Bahçe, aynı zamanda tarıma dayalı ilk yerleşik medeniyetlerin beşiği sayılan Ortadoğu'nun iş birliğine dayalı yapısının da düzenli bir idari ve mali sistemi ortaya çıkardığını belirtmektedir. Bu noktada yazar, modern anlamda devlet kavramının Ortadoğu kaynaklı oluşunu, Wittfogel'in kuramsal altyapısını attığı "sulama olgusu" ile açıklamaktadır. Wittfogel'a göre sulamalı tarım kanal kazmayı, bakımını yapmayı ve su baskınlarının geniş ölçekli denetimini gerektirdiğinden devlet (gibi otorite sahibi ve kaynakları sevk edici bir örgütün) müdahalesini zorunlu kılmaktaydı (Huot, 2000: 76).

Kitapta, vergilendirmenin ortaya çıkışı angarya, aşar, haraç gibi vergi türlerinin gelişimine odaklanılarak açıklanmıştır. Antik Çağ medeniyetleri, maddi ve entelektüel boyutuyla verginin ilk kurgulandığı merkezler olmuştur. Ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı bu merkezler, sayısal kuralların kullanılmaya başlanması ile birlikte vergilendirmeyi doğurmuştur. Yazar'a göre de vergilendirme, bu sayısal betimlemeler vasıtasıyla ortaya çıkmıştır. Vergi tahsilâtına büyük önem veren Sümerler ise vergiyi bireylerin hayatından çıkaramayacakları bir olgu haline getirmişlerdir (s. 5).

Bahçe'ye göre Sümerlerde vergilendirmeyle ilgili hususlara bakıldığında göze çarpan ilk durum, bu medeniyeti oluşturan kent devletleri arasında verginin bir güç sembolü olarak kullanılmasıdır (s. 265). Bu minvalde vergi ödeyen özgür vatandaşların politikada belirleyici bir rol üstlendiklerinin tespiti ise çalışmadaki dikkat çekici bilgilerdendir. Eski Mısır'da da firavun güdümlü kamu ekonomisi içerisinde halk ile vergisel yükümlülükler arasında bir illiyet bağının bulunduğu belirtilmektedir. Öyle ki optimal bir vergi sisteminin kurulmasında, devlet görevine veya askere alınmış olan işgücünün tespitinin ve idamesinin (s. 103) önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Bahçe kitabta, Antik Yunan'da *demos* olarak tanımlanan tüm kent-devleti vatandaşlarının devlet yönetimine katıldığını ve "Poleis Anayasaları" ile de demokrasi sisteminin kurulduğunu belirtmektedir (s. 152). Ancak bu ilk demokrasi deneyiminin, insanların tümünün değil de sadece erkek vatandaşların söz söyleme hakkına sahip olması ve yasama furyasıyla da zenginlerin daha fazla vergi yükünü üstlendiği bir fakirler egemenliğine dönüşmesi nedeniyle eleştirildiği çalışmalar da vardır (İplikçioğlu, 2007: 33-34).

Kitapta, Antik Yunan'da vatandaşlığın dört sınıfa ayrıldığı ve bu sınıflara girmenin ise doğumdan (hak ehliyetinden) ziyade maddi varlığa bağlı olduğu belirtilmektedir. Bu tasnif ve analiz, Helenizm döneminde siyasal statü ve toprak mülkiyeti arasındaki illiyet bağının oluşturulmasında yasal düzenlemeler yapıldığını ve Helenlerin de toprak sahipliği hakkını yalnızca vatandaşlarına tanıdığını göstermektedir (s. 177). Bahçe'nin bu tespiti, politik yönetim tarafından vatandaşlığın mülkiyet hakkına -nihayetinde de vergisel yükümlülüklerle- dayandırıldığını göstermesi açısından son derece önemlidir.

Latince'de *civis* ve Helence'de *politeste* olarak ifade edilen vatandaşlık kavramı, Roma medeniyetinde yasal olarak belirlenmiş, çeşitli ayrıcalık ve görevlerle donatılmıştı (Finley, 2007: 40). Nitekim Bahçe de Roma'da vatandaşlık hakkına sahip bulunmayanların Medeni Kanun'dan yararlanamadıklarını belirtmektedir (s. 223). Ayrıca kitapta, Roma'da bir kimseye oy hakkı sağlayan mülk sahipliğinin, sosyal statüyü belirlemede o dönemde yer alan diğer toplumlara nazaran daha büyük bir öneme sahip olduğu bilgisine de yer verilmektedir (s. 218). Toplam olarak 20 Jugerum (5 hektar) toprağına sahip olan bireyler en yüksek düzeydeki Census (Vergi Listesi)'a yazılmaktaydılar (s. 230). Roma'da MS 212'de İmparator Caracalla döneminde, vergi gelirlerini artırmak amacıyla ülke içindeki tüm özgür bireylere Roma vatandaşlığı hakkının tanınmış olması da vergisel yükümlülükler ile siyasal bağıllık arasındaki illiyet bağına ilişkin yazarın argümanını destekler niteliktedir.

Kitapta, vergi ile vatandaşlık arasındaki ilişkiselliğın ontolojik kökenleri ortaya konulmuştur. Diğer yandan çalışmada göze çarpan eksiklik ise verginin teolojik kökenlerine ilişkin bir değerlendirme yapılmamasıdır. Nitekim Ortadoğı'da kurulan Antik Çağ devletleri¹, hiyerokratik bir nitelik taşımakta ve krallar, kentin hem idari hem de ekonomik merkezleri olan tapınakların yöneticileri konumundaydılar. Öyle ki *Lûgal* sıfatlı ilk hükümdarlar, *Patesi* (Baş Rahip) ve *Ensi* (naib) gibi uhrevi manalar da ihtiva eden unvanlara sahiptiler (Ateş ve Ünal, 2004: 23).

Bahçe'ye göre vergi tahsiline uygun olarak kurumsallaşan 'vatandaş toplumunun' temelleri Antik dönemde atılmış, oluşan refah ve barış ortamı da bu medeniyetlerin gelişip kök salmasını sağlamıştır. Daha sonra vergilendirme kabiliyetini ve etkinliğini kaybettikleri için halkları ile güçlü bir vatandaşlık bağı kuramayan bu medeniyetlerde ise çöküş süreci başlamıştır. Yine eserde antik dönemde kişilerin birer vatandaş olarak siyasal olgu ve süreçler içindeki ağırlığının ve rolünün arttığı görülmektedir. Ancak çalışmada kadınların, siyasal toplumun üyeliğı ve vatandaşlık kavramı içerisindeki yerine değinilmemiştir. Vergide toplumsal cinsiyet, farklı din, dil ve ırktaki halklara karşı uygulamalara yer verilmemiştir. Devlet ile birey arasındaki vatandaşlık ilişkisini kuran ve verginin algısını belirleyen kültürel normlar da ihmal edilmiştir.

Dönemin toplumsal yapısını ele almadaki bazı eksikliklerine rağmen, Bahçe'nin çalışmasının mevcut akademik söyleme en büyük katkısı, vatandaşlığın mülkiyet hakkına temelde ise vergisel yükümlülükler dayandırıldığını antik medeniyetler bağlamında ortaya koymuş olmasıdır. Vergi mükellefiyeti, devlet-vatandaş bağına kuran ve ilişkisini tesis eden temel unsurlardan birisi olarak sayılmıştır. Vergi tarihinin kökenlerine inildiğinde ise göze çarpan ilk olgu, devletlerin asli ve en önemli geçim kaynağının vergi olduğudur. Bahçe'nin bu noktada en dikkat çekici tespiti ise emek kelimesinin vergi kelimesi ile eşanlamlı kullanıldığını belirtmesidir (s. 264). Ayrıca kullanışlı ve etkin bir yazı dizgesini ilk kez icat eden Sümerlilerin çivi yazısı (*cuneiform*) sistemini, vergilendirme gibi gereksinimlerden esinlenerek ortaya çıkarttıkları (s. 9) bilgisine yer verilmesi önemli bir dipnot niteliğindedir. Bu açıdan vergi tarihi aslında insanlık tarihidir.

Vergi tarihinin kökenine yönelik olarak Antik Çağ'da ve geniş bir coğrafyada yapılan araştırmaları içeren bu çalışmanın içerdiği zorluk aşikârdır. Buna karşılık eser, akademik anlamda ve literatüre ilgi duyanlara faydalı

olabilecek büyük bir referans niteliği taşımaktadır. Yazarın Antik Çağ medeniyetlerini tablolar kullanarak -başta demografik yapı olmak üzere- çeşitli parametrelerle karşılaştırmış olması çalışmanın önemini daha da artırmaktadır. Kitapta vergilendirmenin tarihsel gelişimini gösteren şematik çizimlere, hiyeroglif işaretlere, rakamlara, blok ve tabletlere yer verilmesi ise kitabı ileride yapılacak çalışmalara doğrudan kaynak olabilecek bir düzeye çıkarmaktadır. Vergisel yükümlülükleri merkeze alan yaklaşım da özelden tarihçilere genelde ise bütün sosyal bilimcilere belirli bir perspektif sunmaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflicts of Interest Statement:

Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest in the study.

Maddi Destek / Financial Support:

Bu çalışmada herhangi bir fon veya maddi destekten yararlanılmamıştır.
No funding or financial support was used in this study.

Yazar Katkıları / Contribution Rate of the Authors:

Fikir: SÜ; Tasarım: SÜ; Veri Toplama: SÜ; Kaynak Tarama: SÜ; Analiz ve Yorum: SÜ; Makalenin Yazımı: SÜ.
Idea: SÜ; Design: SÜ; Data Collecting: SÜ; Literature Review: SÜ; Analysis and Discussion: SÜ; Writing: SÜ.

(!) Yazar/yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Medeniyet Araştırmaları Dergisi sorumlu değildir.

(!) *The author/authors declared that all processes of this study are in accordance with research and publication ethics, and comply with ethical rules and principles of scientific citation. Otherwise, the Journal of Civilization Studies is not responsible.*

Kaynakça

- Ateş, H. ve Ünal, S. (2004). Devletin Doğduğu Yer: Antik Çağ Ortadoğusunda İdari Hayat. *Bilgi-Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 21-42.
- Burg, D. F. (2004). *A World History of Tax Rebellions: An Encyclopedia of Tax Rebels, Revolts, and Riots from Antiquity to the Present*. New York: Routledge.
- Finley, M. I. (2007). *Antik Çağ Ekonomisi* (çev. Hatice Palaz Erdemir). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Huot, J. L. (2000). İlk Aşamalar. J. L. Huot, J.P. Thalmann ve D. Valbelle (Eds.), *Kentlerin Doğuşu* (çev. Ali Bektaş Girgin) içinde (s.23-103). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- İplikçioğlu, B. (2007). *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*. Ankara: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

¹ Özgün ve yenilikçi bir uygarlığın beşiği olarak Mezopotamya'daki idari yapı ve siyasi bağlılık konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ateş ve Ünal (2004).